

УДК 02

Попкова Людмила Миколаївна

Студентка 4 курсу заочного відділення напряму підготовки

«Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія»

Харківської державної академії культури

пошт. адреса: ХДАК, Бурсацький узвіз, 4, м. Харків 61057, Україна

e-mail: lomvassa@yandex.ru

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕКОЗНАВЦЯ Н. Я. ФРІДЬЄВОЇ В УКРАЇНІ

Ключові слова : бібліотекознавство, Харківська наукова бібліотечна школа, Надія Яківна Фрідьєва

Ключевые слова: библиотековедение, Харьковская научная библиотечная школа, Надежда Яковлевна Фридьева

Key words: library science, Kharkiv academic library school, Nadezhda Iakovlevna Frideva

Голодний 1921 рік примусив молоду родину Н. Я. Фрідьєвої та Д. А. Балики переїхати до Києва. Забігаючи наперед, відмітимо, що київський період (1921–1928 рр.) був найбільш плідним у науковій співтворчості Н. Я. Фрідьєвої і Д. А. Балики. Тоді, у 20-ті рр. ХХ ст., ще не було централізації у вирішенні проблем на всесоюзному рівні, тож саме в цей час почали свою діяльність Головна книжкова палата Києві і Українська книжкова палата у Харкові, у Києві у 1921 р. була організована перша Бібліотечна асоціація. Д. А. Балика у Києві почав працювати в бібліотеці Військово-політичної школи, на бібліотечних курсах, а також у Всенародній бібліотеці України. У особі Н. Я. Фрідьєвої Київський Губернський відділ народної освіти придбав висококласного інструктора з бібліотечної роботи, методиста з достатнім досвідом роботи щоб організувати та скоординувати роботу мережі київських бібліотек, налагодити системний обмін передовим досвідом у бібліотечній справі, сприяти підвищенню кваліфікації кадрів [2]. Також Н. Я. Фрідьєва співпрацює з Українським науково-дослідним інститутом книгознавства (УНІК), створеному у 1922 р. На базі київської Бібліотечної асоціації Н. Я. Фрідьєва створила бібліотечне об'єднання і була першою його головою [8].

Базою для роботи Київського об'єднання була вибрана Центральна робоча бібліотека ім. РКП (б) – колишня Київська російська публічна бібліотека (а з 2007 р – Національна парламентська бібліотека України), при якій за ініціативою Н. Я. Фрідьєвої почав функціонувати Міський бібліотечний семінар як форма курсової професійної підготовки спеціалістів, де Н. Я. Фрідьєва виступає як педагог, читає лекції бібліотечним працівникам. У лютому 1925 р. Н. Я. Фрідьєва на основі книжкового фонду бібліотечної секції губполітпросвіти створює самостійний структурний підрозділ ЦРБ – Кабінет бібліотекознавства – і очолює його [1]. При кабінеті діяв семінар практикантів за авторською навчальною програмою Н. Я. Фрідьєвої, що містила і практику. Також Н. Я. Фрідьєва – делегат і учасник Всеросійського (1924 р.) і Всеукраїнського (1926 р.) бібліотечних з'їздів, делегат Першої

конференції наукових бібліотек УРСР у Харкові (1926), постійний науковий кореспондент створеного у структурі УНІК Кабінету вивчення книги і читача, публікується у журналі «Красный библиотечарь» (1924–1925 pp.). У 1927 р. з'явилася відома книга Д. А. Баликіта Н. Я. Фрідьєвої «Вивчення читача: (досвід методики)» – одне з перших в СРСР дослідження з питань читацтвознавства [11].

Організовані за зразком американських бібліотечні курси набували популярності: курси при Університеті ім. Шанявського в Москві (26 квітня 1913 р., керівник – Л. Б. Хавкіна, ХНБШ); харківські бібліотечні курси (Харківське товариство грамотності, 1918 р.), курси у Фребелевському педагогічному інституті в Києві (1918р.), де курс бібліотекознавства читав харків'янин М.Ф. Сірополко (ХНБШ); у Томську в кооперативному технікумі (1919 р.) «Закупсбуту» (Д. А. Балака, Н. Я. Фрідьєва) тощо. На жаль, Перша Світова війна, події 1917 р. збили Російську імперію з ще нетривкого капіталістичного шляху розвитку і поставили на рейки соціальних та економічних перетворень. Відкинувши капіталізм (а з цим і все американське), Нова Країна попрямувала в «світле комуністичне майбутнє». Для цього в кінці 1919 р. новій владі гостро знадобилося створити вищу школу викладання суто комуністичних дисциплін. З цією метою Університет Шанявського в Москві (ММНУ) закрили, а його приміщення передали Комуністичному університету ім. Я. М. Свердлова зі всією матеріальною базою. При ММНУ існував факультет, що мав назву «Інститут народної освіти» (ІНО). Тут викладалися: історія, мистецтво, література, статистика, економіка, лісове господарство. До ІНО входила і бібліотечна секція створена Л. Б. Хавкіною, яку згодом перетворили на самостійну установу–кабінет бібліотекознавства (КБ), який повинен був сприяти розвитку всієї бібліотечної справи у РРФСР, а не лише надавати уваги створенню курсів за американським зразком. Тому Відділ наукових бібліотек (Наркомпросу) на засіданні 23-го квітня 1920 р. під головуванням М. Н.Покровського ухвалив передати Кабінет бібліотекознавства, що функціонував при університеті ім. Шанявського, Відділу наукових бібліотек Народного комісаріату з просвіти з усім обладнанням, інвентарем, лекторським та книжковим майном цілковито у завідування Відділу. Особовий склад Кабінету з цього числа зараховується на службу Народного комісаріату освіти. Згодом КБ перетворився в НДІ бібліотекознавства, а потім у Московський державний бібліотечний інститут ім. Молотова (зараз Московський державний університет культури і мистецтв – МДУКіМ). Аналогічні зміни відбувалися по всій країні, у Харківському університеті також. В Україні, певне, не всі революціонери уявляли собі, що таке диктатура пролетаріату, як вона буде здійснюватися, і як буде співіснувати з українською культурою. А згадка про «американське», нехай навіть це були і бібліотечні курси, могла обернутися непередбачуваними наслідками [7].

У 1922 р. Н. Я. Фрідьєва успішно співпрацювала з Українським науково-дослідним інститутом книгознавства (УНІК), реалізує себе у якості постійного наукового кореспонденту Кабінету вивчення книги і читача

УНІК, організувала кабінет бібліотекознавства у Центральній робочій бібліотеці (нині Національна парламентська бібліотека України). Брала участь в роботі Першого бібліотечного з'їзду РРФСР (1924 р.), Першого Українського бібліотечного з'їзду у Харкові (1926 р.).

Кінець 20-х ХХ ст. – період великих звершень у науці та період небувалих репресій. Через нарікання на методологію Кабінету вивчення книги й читача (у складі Українського наукового інституту книгознавства), роботи М. Куфаєва, Ю. Меженка, В. Іванушкіна, Д. Балики, Н. Фрідьєвої, В. Шпілевич та інших, називають «політично шкідливими» та «запозиченими з арсеналу буржуазної науки». Слідом було ліквідовано УНІК, піддано репресіям тисячі українських науковців, зокрема книгознавців, у тому числі і Н. Я. Фрідьєву. Наприкінці 30-х рр., по суті, припинились розроблення таких проблем, як вивчення читацького інтересу й світосприйняття, психологічного впливу літератури й керівництво читанням [4;10].

Подружжя Н. Я. Фрідьєвої і Д. А. Балика в 1928 році поїхали з Києва (Н. Я. Фрідьєва – у Харків, Д. А. Балика – у м. Горький (Нижній Новгород). Чоловік Надії Яківни Д. А. Балика займався вивченням великих письменників як читачів. Ще в 1917 р. в Белебеї він написав, в Надія Яківна допомогала видати, книгу «У лабораторії поета» присвячену творчості Ф. Сологуба, А. Білого і Є. Замятіна.

У 1928 р. Наркомос УРСР рекомендував Н. Я. Фрідьєву, як відомого на той час організатора і дослідника бібліотечної справи, для викладання бібліотекознавства в Харківському інституті народної освіти, у Першу столицю України – місто Харків, науково-просвітницький центр з потужною науковою бібліотечною школою – ХНБШ. Харків, своїм особливим інтелектуальним налаштуванням місцевої інтелегенції та визначних громадських діячів рішуче вплинув на відомого бібліотекознавця Н. Я. Фрідьєву, став її долею. Представниця покоління фемени з усією силою своїх талантів у бібліотечній справі – організаційних, адміністративних, наукових, поступово влилася у ХНБШ і стала однією з найяскравіших її представників в історії ХНБШ як в Україні, так і в світі.

Потрібно зазначити вплив на творчість Н. Я. Фрідьєвої у Харкові відомостей про таку визначну особу, як Х. Д. Алчевська. У 1954 році своє захоплення діяльністю Х.Д. Алчевськоїю Надія Яківна висловить у роботі «Жизнь для просвещения народа» Знаючи про енциклопедичну ерудицію та прихильність Надії Яківни до історико-бібліотечної справи, розумієш, якими зусиллями і тактом далася їй ця робота про Х. Д. Алчевську [9].

У 1860 р. з м. Суми переселяються у Харків – великий економічний і культурний центр, 25-річний Олексій Кирилович Алчевський, з дружиною Христиною Данилівною, у дівоцтві Журавльовою. У Сумах О. К. Алчевський був відомий як фундатор громадської бібліотеки. Велике бажання до самовдосконалення та саморозвитку, інтерес до громадської діяльності, практичний склад розуму направляють його інтереси до кредитно-грошових відносин. У 1868 р. Алчевський засновує перший у Харкові і другий у Росії банк комерційного кредиту – Харківський торговельний банк. У 90-і роки

XIX ст., при небувалому підйомі металургії та пов'язаних з нею галузей промисловості, О.К. Алчевський знову проявляє себе великим організатором [67]. Саме в це десятиріччя були побудовані металургійні заводи в Маріуполі – «Нікополь» і «Російський Провіданс» (Дочірнє підприємство бельгійської компанії «Провіданс», ММК ім. Ілліча), Макіївський металургійний завод (інвестор – французька фірма «Уніон»), Краматорський металургійний завод (німецькі інвестори), Єнакіївський металургійний завод (бельгійці). У багатьох проектах в якості засновників брали участь і донецькі підприємці – Алчевський, Іловайський та інші. На початку минулого століття Олександр Блок, відвідавши Донбас, назвав його «Новою Америкою». Донецькі підприємці одні з перших у Російській імперії усвідомили необхідність проведення того, що зараз називається соціальною політикою. Але трагічна смерть у 1901 р. найбільшого підприємця Півдня Росії, власника банків, вугільних і металургійних компаній, дала поштовх подіям, які серед сучасників отримали найменування «харківського краху». Наступне за ним банкрутство ряду промислових фірм і банків стало одним з найбільш драматичних епізодів економічної кризи початку 1900-х рр. На похованні О. К. Алчевського у Харкові зібралося багато людей, адже він був дуже відомий і популярний, його поважали за чуйність, прогресивні погляди. Преса того часу відзначала розум, знання, енергію Алчевського, називала його гігантом, генієм, який віддав багато сил за для пробудження фінансового та промислового життя Донецького басейну. Х. Д. Алчевська (1843-1920), дружина О. К. Алчевського – педагог-просвітник, засновниця положення про методику навчання грамоти дорослих, організатор жіночої безкоштовної недільної школи у м. Харкові та с. Олексіївці Катеринославської губернії (Луганська область України), де у 1887 – 1893 рр. працювали викладачами визначні українські патріоти і педагоги подружжя Гринченків: Борис Дмитрович і Марія Миколаївна. Не дивлячись на трагічні обставини і фінансову скруту сім'ї Алчевських у 1900-х рр. через загибель О. К. Алчевського, роботу жіночої безкоштовної недільної школи у м. Харкові Х. Д. Алчевська продовжила. Яскраві сторінки в історію вітчизняної культури вписали діти Алчевських, яким батьки, які свого часу не мали можливості для власного систематичного навчання, надали всебічну освіту[12].

Тепер спробуємо провести паралелі у житті Х. Д. Алчевської та Н. Я. Фрідьєвої: Н. Я. Фрідьєва – російська та українська педагогіня, бібліотекознавець, науковий діяч родом з промислового Приуралля, а саме – м. Челябінська (так званого «далекого заходу Америки», бурхливий розвиток якого передував створенню «Нової Америки» [4], тобто саме Донбасу). Н. Я. Фрідьєва, як і Х. Д. Алчевська, мала досить багато випробувань у дитинстві, і це зближує цих жінок і дає шанс краще розуміти їх. Вони мали нагоду, кожна у свій час, відчутти на собі подих індустріалізації країни і різючі зміни в житті через неї. І, на сам кінець, вони вибрали собі однакову дорогу – жити заради просвіти народу і йшли по ній до свого останнього подиху. Тому не дивно, що Н. Я. Фрідьєва, хоч і з досить значної часової

відстані, добре розуміла життя, вчинки та діяльність Х. Д. Алчевської дослідила життя і діяльність Х. Д. Алчевської, зробила життєопис у книзі «Жизнь для просвещения народа: (О деятельности Х. Д. Алчевской)». Маючи перед собою великі діяння Х. Д. Алчевської, Н. Я. Фрідьєва стала продовжувачем найкращих традицій харків'ян у справі просвітництва народу і адептом ХНБШ у бібліотечній столиці України – м. Харкові. Отже, у сторіччі фемінізму та епохальних перетворень світового суспільства, з різкою зміною державного ладу багатьох країн в наслідок воєнних та соціальних конфліктів, імена харків'янок Х. Д. Алчевської, Л. Б. Хавкіної, Н. Я. Фрідьєвої та інших, які на протязі всього свого життя дбали за народну просвіту, не забулися, хіба що тимчасово були захмарені через бурхливі соціальні події, але тепер вони сяють у своїй величчї і жіночості, уособлюючи собою приклад альтруїзму у служінню українському народові [9].

Переїхавши з Києва до Харкова у 1928 р., Надія Яківна очолює факультет політосвіти в Харківському інституті народної освіти (ХІНО), створеному на базі розформованого у 1921 р. Харківського університету (ХНУ ім. В. Н. Каразіна), де у 1925 р. при Харківській центральній науково-навчальній бібліотеці почав працювати перший семінар підвищення кваліфікації бібліотечних працівників, яким беззмінно керував К. І. Рубинський. На факультеті політосвіти Н. Я. Фрідьєва створює першу в Україні кафедру (відділення) бібліотекознавства, веде викладацьку роботу. З моменту реорганізації ХІНО у 1929 р., з нього виокремлюється ХІПО (Харківський інститут політосвіти, нині – ХДАК) у незалежну структуру. У новоствореному ХІПО Н. Я. Фрідьєва була деканом факультету політосвітроботи і зав. кафедрою бібліотекознавства, якою керує з 1931 по 1934 рр. і виконує обов'язки професора. У 1930 р. ХІПО реформовано у ВУІКО (Всеукраїнський інститут комуністичної освіти), а у 1931 р. при ВУІКО (колишній ХІПО) вже створена аспірантура. Як бачимо, адміністративно – реорганізаційна і науково-організаційна робота по вібудові структури освітньо-наукового закладу (ВУІКО), яка потребує значних зусиль багатьох людей, проходить в короткий термін. Велика частка роботи прийшлася і на Надію Яківну, що була зайнята щасливими сімейними клопотами, пов'язаними з народженням дитини у другому браку. У цей час Н. Я. Фрідьєва знайомиться з діяльністю Харківської наукової бібліотечної школи (ХНБШ), її найкращими тогочасними представниками. Вона присвячує свої роботи діяльності ХНБШ, яка почала формуватися ще з часів заснування у місті імператорського університету (1805), адже відомо, що регіональні бібліотечні школи були завжди прив'язані до університетських міст. Одним з перших представників ХНБШ може вважатись професор, ректор університету, одночасно бібліотекар (1824-1826) граф Василь Якович Джунковський. Його можна вважати втіленням європейської каталогізаційної думки початку ХІХ ст. на національному ґрунті. А у 1830-х роках, наприклад, молодий учений університету І. І. Срезневський, склав каталог Першої Харківської публічної бібліотеки, у якій він був на той час бібліотекарем. Базою для подальшого дослідження бібліотечної справи у

дореволюційні часи є також праці Б. С. Боднарського, Л. Б. Хавкіної, М. Ф. Сумцова, Д. І. Багалія та інших. Зародженню та успішній діяльності ХНБШ сприяли: функціонування в регіоні потужного науково-просвітницького центру – Харківського університету (1805 р.), наявність найбільшої університетської бібліотеки і Харківської громадської бібліотеки (1886); активна діяльність в бібліотекознавчому напрямку відомих учених і громадських діячів. У ХНБШ на початку ХХ ст. особливе місце займають такі відомі бібліотекознавці і бібліографознавці як, наприклад, Х. Д. Алчевська, С. А. Штейн, К. І. Рубінський, Б. О. Боровіч, М. А. Покровський, О. А. Дідріхсон, Т. М. Фарафонтова та інші. Їх безперервне опікування бібліотечною справою разом з найкращими представниками інтелігенції та бізнесових структур Харкова сприяло розвитку і примноженню найкращих традицій ХНБШ [3; 4; 5; 7].

Цим же цілям сприяла діяльність першого і подальших поколінь наукових діячів, викладачів – представників ХНБШ: кафедри бібліотекознавства ХІНО у 1928 р., бібліотечного факультету ХІПО з 1929 р., з 1930 р. – ВУІКО, а з 1935 р. бібліотечний факультет за своєю значущістю піднявся до щабля Українського державного бібліотечного інституту (УДБІ) [50 а]. Отже, бібліотечний факультет ХІПО, створений шляхом поступової реорганізації, по зразку Університету Шанявського в Москві (ММНУ) та ін. ВНЗ, з розформованого у 1921 р. Харківського університету (ХНУ ім. В. Н. Каразіна), і реорганізованого у 1929 р. у ХІНО (окрема структура), далі у ВУІКО (1930 р.), у 1931 р. вже мав аспірантуру при ВУІКО. Ця подія – вища бібліотечна освіта та можливість отримання наукового ступеню у царині бібліотечних наук, сталася швидко, але яскраво висвітлила результат зусиль і відданої праці кількох поколінь представників ХНБШ – adeptів бібліотечної справи бібліотечної столиці України по визнанню бібліотечної професії «науковою», тою, що потребує «особливої» підготовки, і дала поштовх ХНБШ для переходу на новий, більш високу віток спіралі розвитку ХНБШ. Велика роль у створенні аспірантури на бібліотечному факультеті ВУІКО належить завідувачу кафедри бібліотекознавства (ВУІКО) Н. Я. Фрідьєвій. Організаційна, адміністративна діяльність та ініціативність Н. Я. Фрідьєвої на той момент з'явилися тим каталізатором, який дав можливість добре відлагодженому і багатофункційному організму ХНБШ перейти на новий рівень – від науково – територіального об'єднання – до заснування системи вищої освіти в Україні. В цей час поруч з Н. Я. Фрідьєвою були Д. М. Лекаренко, Ф. Х. Гурвіч, А. А. Майборода, Р. Б. Гуревіч, М. М. Фельдштейн, Я. І. Гейдельман. Таким чином, фундування вищої бібліотечної освіти в Україні – це похідна від діяльності ХНБШ, що зумовлено законом діалектики – переходом кількості в якість. Фігура Н. Я. Фрідьєвої з'явилася тією важливою ланкою, яка сприяла запуску реалізації процесу перетворення багатофункційної діяльності ХНБШ в систему вищої бібліотечної освіти в Україні, як похідної від освітянської функції ХНБШ і унікальності такого явища як Харківська наукова бібліотечна школа на просторах цілої держави.

Але репресивна політика 30-х та посилення централізації, визначені політикою партії, наказами Наркомпросу УРСР та бібліотечним управлінням, створеним при Наркомпросі у 1936 р., негативно вплинули на долю Н. Я. Фрідьєвої. Через непорозуміння з владою і колегами по ВНЗ, вона йде з УДБІ (колишній ВУІКО). З 1935 р. і до початку ВОВ вона працює завідувачем бібліографічно-консультативного відділу ЦНБ Харківського університету [1; 2].

Під час окупації Харкова німецько-фашистськими військами Н. Я. Фрідьєва, не маючи можливості вирішити родинні проблеми, залишається у Харкові, зрідка маючи випадкові заробітки по укладанню бруківки на вулицях Харкова. Вжити в Харкові було важко. Так, старший син Христини Данилівни і Олексія Миколайовича Алчевських – Микола, в 1942 р. помер у Харкові від голоду.

По визволенню Харкова, у 1943 р. у Харківському педагогічному інституті Н. Я. Фрідьєва організувала бібліотечний факультет, в 1944-47 рр. була його деканом і завідуючим кафедрою. У 1947-71 рр. – Надія Яківна завідувач кафедрою бібліотекознавства і доцент Харківського державного інституту культури. Її перу належить понад 70 робіт по різних проблемах бібліотечної справи. Вона визначала об'єкт бібліотекознавства як науку про принципи побудови роботи бібліотек і бібліотечної справи, про організацію і методи роботи, а предметом бібліотекознавства вважала суспільні функції бібліотеки.

Американський фантаст А. Тофлер сказав, що неосвіченою людиною ХХІ ст. вважатиметься не той, хто не вміє читати і писати, а той, хто не вміє вчитися і перенавчатися. Тобто, «самоосвіта», «самовиховання» як провідні концепції педагогіки, були головним принципом у житті та діяльності Н. Я. Фрідьєвої, яка черпала насагу з прикладу життя, творчості, наукової діяльності Х. Д. Алчевської, І. І. Срезневського. Н. Я. Фрідьєву відсутність диплома про закінчену вищу освіту ніколи не зупиняла. І хоч вона неодноразово вступала до ВНЗ: у 1919–1920 рр. закінчила перший курс філософського відділення історичного факультету університету Томська; у 1934–1935 і 1940–1941 рр. (повторно) – Марксистсько-ленінський університет для науковців (ВУТОРНІТСО); у 1940 р., працюючи у ЦНБ, вчилася на заочному відділенні історичного факультету ХДУ, але навчання доводилося відкладати через брак часу, з об'єктивних і з суб'єктивних причин. Справа була над усе. І, не дивлячись на величезний авторитет, багатий досвід науково-педагогічної, організаційно-управлінської діяльності, солідну кількість публікацій, вийти на захист кандидатської дисертації Н. Я. Фрідьєвій таки не дозволяла відсутність у неї закінченої вищої освіти. У 1953 р., враховуючи високий професіоналізм і великі заслуги Н. Я. Фрідьєвої перед вітчизняною бібліотечною справою, ВАК СРСР задовольнив клопотання ректорату Харківського бібліотечного інституту і надав їй право на захист. У 1954 р. в Московському державному бібліотечному інституті вона успішно захистила кандидатську дисертацію на

тему: «Публічні, суспільні і безкоштовні народні бібліотеки м. Харкова до 1917 р.» [2].

І її випадок не поодинокий. Недаремно в своєму житті Н. Я. Фрідьєва орієнтувалася на видатні особистості своєї і попередніх епох – адептів науки, освіти – дійсних шанувальників книги. Наприклад, у своїй дисертації Надія Яківна писала про І. І. Срезневського, який, також як і Х. Д. Алчевська, і сама Н. Я. Фрідьєва, багато чого пережили у дитинстві, але не здалися. Так, Х. Д. Алчевська, маючи домашню освіту, своїми заслугами стала Віце – президентом Міжнародної організації народної освіти.

У своєму дисертаційному дослідженні «Публічні, суспільні і безкоштовні народні бібліотеки м. Харкова до 1917 р.» Н. Я. Фрідьєва розглядає науковий шлях Ізмаїла Івановича Срезневського. Початок його життєвого шляху склад-ний. І. І. Срезневський професорував в Харкові до 1847 р. (майбутній академік, завідувач кафедри слов'янської філології Санкт-петербурзького університету, вихованець Харківського університету) [13]. Коли І. І. Срезневському було всього сім років, як батько помер. Здобувши початкову і середню освіту вдома, під керівництвом матері, Ізмаїл Срезневський, 14-ти років від народження вступив до Харківського університету на факультет етіко-політичних наук і через три роки отримав ступінь кандидата, представивши дисертацію «О образе». З 27 жовтня І. І. Срезневський виконував обов'язки бібліотекаря Харківської публічної бібліотеки. Вже через рік виходить укладеній ним систематичній каталог бібліотеки «Систематический указатель книг и рукописей Харьковской публичной библиотеки». «Самоосвіта», «самовиховання», особливий талант до самостійного опановування науки дозволив І. І. Срезневському розробити, наче «між ділом», особливу систему класифікації книг. На розроблену І. І. Срезневським систему вперше і звернула увагу Н. Я. Фрідьєва у своїй дисертації «Публичная, общественная и народные библиотеки Харькова до 1917 года». Вона назначила, що «достатня стрункість, вдале поєднання букв і цифр для індексації, принцип десятковості, покладений в її основу, робили цю систему простою, зручною в користуванні».

І. І. Срезневський з дружиною виховували вісьмох дітей. І. І. Срезневській, за прикладом своєю доброї і розумної матері, давав їм домашню освіту, привчав до «самоосвіти», «самовиховання» [3].

Таким чином, «самоосвіта», «самодісципліна» – концепції сучасної педагогіки, були для Надії Яківни сенсом її життя і наукової діяльності. На тлі надзвичайних перетворень у суспільних відношеннях і у гендерній політиці це сприяло активізації життєвої позиції Н. Я. Фрідьєвої. Видатний педагог і науковець, бібліотекознавець – вона мала учнів та послідовників, шлях її пошуку від політпросвітньої – до культурної, соціальної ролі бібліотек у суспільстві.

Провідні бібліотекознавці ЦНБ ХНУ з повагою відзначають результати діяльності Н. Я. Фрідьєвої за роки роботи у складі колективу ЦНБ Харківського університету на користь традицій ХБШ, авторитет якої збільшувався повсякчас наполегливою працею від першого

університетського бібліотекаря професора грецької і французької словесності Яківа Яковича Белен де Баллю (1753-1815) і до сьогодні. Тяжким для ЦНБ ХНУ був період з 1921 по 1933 рр. Після реорганізації Харківського університету і передачі бібліотеки у підпорядкування Наркомпросу, вона стає загальнодоступною, публічною. У 1933 р. Постановою Ради Народних Комісарів УРСР університети були відновлені і Харківському університету знову була передана його колишня бібліотека. У 1938 р. бібліографічний відділ і довідкове бюро ЦНБ університету були з'єднані в консультативно-бібліографічний відділ, яким завідувала відомий бібліотекознавець Надія Яківна Фрідьєва, автор близько 70 робіт. З них у цей час виходить друком кілька робіт Надії Яківни: Фрідьєва Н. Я. Скарбниця людської думки: [До 135-річчя ЦНБ] / Н. Я. Фрідьєва // СХ. – 1940. – 29 січ.; Фрідьєва Н. Я. Центральна наукова бібліотека Харківського державного університету: (До 135-річчя її існування): Іст. нарис / Н. Я. Фрідьєва // Короткі нариси з історії Харківського державного університету. 1805-1940. – Х., 1940. – С. 107–132.; Багалій О. Д. 25 років науково-бібліотечної роботи [вченого секретаря ЦНБ Н. Я. Фрідьєвої] / О. Д. Багалій // СХ. – 1941. – 17 січ.; Н. Я. Фрідьєва: [К 25-летию научно-библиогр. работы: Фото] // КЗ. – 1941. – 26 янв.

Цими працями Н. Я. Фрідьєва увійшла в історію Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна і підтвердила своє служіння книзі як яскравий представник Харківської наукової бібліотечної школи.

Список літератури

1. Березюк Н. М. Времена не выбирают... Библиотеквед Н. Я. Фрідьєва (1894 – 1982) / Н. М. Березюк // Библиотека в контексте истории: материалы 8-й международной науч. конф. Москва, 5–6 октября 2009 г. / [сост. М.Я. Дворкина]. — М.: Пашков дом, 2009. — С. 275–283. — Электрон.аналог: Режим доступа: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/564>
2. Березюк Н. Наша история. Библиотеквед Надежда Яковлевна Фрідьєва: опыт биографического исследования. (К 120-летию со дня рождения) / Н. Березюк А. Соляник // Научные и технические библиотеки. — 2015. — № 1 — С. 81–96 .
3. Березюк Н.М. Невідомий бібліограф: академік І. Срезневський (1812 – 1880). — 2013. — № 3 (62). — 27 С.
4. Видатний український бібліотекознавець Б. О. Борович (1883 –1938) : зб. матеріалів: [бібліогр. покажч.] / ХДНБ ім. В. Г. Короленка; [уклад. А. О. Черевко, Т. Л. Кульшицька]. — Харків: ХДНБ, 2005. — 90 с. — Электрон.аналог: Режим доступа: <http://korolenko.kharkov.com/24.htm>.
5. Глибицкая С. Б. Берегите ключ, или путь библиографии в Харьковском университете / С. Б. Глибицкая // UNIVERSITATES: Наука и просвещение. — Электрон. аналог: Режим доступа: <http://korolenko.kharkov>.

com/24.htm. 2006. — № 1(25). — Електрон. аналог: Режим доступу: <http://korolenko.kharkov.com/24.htm>. 88 с.

6. Ричков А. В. Харківський період у житті Л. Б. Хавкіної // Бібліотекознавець Любов Борисівна Хавкіна: Харківський період діяльності (1888–1918): Зб. матеріалів / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; [Уклад.: А. М. Перепеча, Н. І. Капустіна]. — Електрон. аналог: Режим доступу: <http://korolenko.kharkov.com/24.htm>. Харків, 2004. — 59–62 с.

7. Сєдих В. Бібліотечний Харків у ХІХ ст. — на початку ХХ ст. за історичними розвідками Н. Я.Фрідьєвої / В. Сєдих // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. М. Шейка. — Харків: ХДАК, 2014. — Вип. 45. — С. 203–211.

8. Столяров Ю. М. Н. Я. Фрідьєва, Д. А. Балика в листах до Ю. Г. Григор'єва (до ювілеїв видатних бібліотекознавців) // Вісн.Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. — Харків, 2014. — Вип. 44.

9. Фрідьєва Н. Жизнь для просвещения народа (О деятельности Х. Д. Алчевской) / Н. Фрідьєва. — М.: Изд-во Всесоюзн. Кн. палаты, 1953. — 100 с.

10. Шевченко М. Надія Яківна Фрідьєва – видатний український бібліотекознавець і педагог / М. Шевченко // Бурсацький узвіз : газ. Харк. держ. акад. культури. — 2014. — № 3 (25), трав. — Електрон. аналог: режим доступу: <http://www.ic.ac.kharkov.ua/Gazeta/2014-05-N3.pdf> 65.

11. Яковенко А. В. Музей библиотековедения в Томске (1919-1921) — малоизученная страница истории книжной культуры России. — Томск, 2012. — Режим доступа: <http://elib.tomsk.ru/elib/data/2012/2012-0208/2012-0208.pdf>

12. Ямковой А. А. Семья Алчевских. — Алчевск: ОАО "Алчевская типография", 2001. — 60 с.